

HORBULÁK ZSOLT

Trianon-kép a szlovák történettudományban

Számos olyan esemény van, amelyet a szlovák és a magyar történettudomány különbözőképpen ítél meg, de közülük is kiemelkedik a trianoni béke kérdésköre. Az egyik fél igazságos békeszerződésről beszél, amelynek segítségével sikerült megteremteni a „csehszlovák nemzetállamot” az őt megillető történeti és etnikai határok között. A másik fél szerint azonban egy diktátum, amelynek következtében az ezeréves magyar állam elvesztette lakossága és területe jelentős részét.¹

Annak ellenére, hogy az 1920-as trianoni békeszerződés jogi szempontból érvényét veszítette, és helyét az 1947-es párizsi békeszerződés vette át, emblematisz jelentőségét mind a magyar, mind a szlovák közgondolkodásban megtartotta. Trianonnak a szlovák köztudatban és történettudományban hasonló jelentősége van, mint a magyarban. Ez érthető, hiszen a szlovák államiság, akkor még a centralizált Csehszlovákián belül ezzel a békeszerződéssel valósult meg.

Ez a tanulmány azzal a céllal íródott, hogy bemutassa a Magyarországon élő magyar olvasók számára a jelenlegi szlovák történettudomány Trianon-képét, és folytatása annak a tanulmánynak, amelyben a szerző szemléltette a két nemzeti történettudomány által használt nevezéktan különbségeit.² A szerző feltételezi, hogy a magyar olvasó ismeri a magyar történettudomány álláspontját, ezért összehasonlítással nem foglalkozik. A kérdést árnyalja a

háború alatti (cseh)szlovák nemzeti ellenállás megítélése és az, hogy miként értékeli a szlovák történettudomány a közös államot, valamint a „csehszlovák nemzet” fogalmát. Mivel 1918/19 fordulóján a főhatalom harci cselekmények útján cserélődött ki, illetve 1919-ben a Magyar Tanácsköztársaság katonai erővel foglalta vissza a Felvidék jelentős részét, erről is szólunk.

Mivel a mérvadó és a közvéleményt befolyásoló történettudományi munkák Trianon-képét szeretnénk bemutatni, ezért azokat az alábbi szempontok alapján válogattuk ki:

- A könyv kiadási éve ne legyen korábbi 1980-nál. Ezzel sikerült elérni, hogy Csehszlovákia megalakulásának értékelését össze lehet vetni a közös állam idején született könyvekkel és az azóta már önállóvá vált Szlovákiában született kiadványokkal, továbbá össze lehet hasonlítani a marxista munkákat a bársonyos forradalom után született ideológiától mentes művekkel.

- A vizsgált munkáknak közvélemény-formáló szerepük legyen. Ezért olyan ismert szakemberek munkái kerültek górcső alá, amelyek a laikus közönség számára is írhatóak.

Öt olyan országtörténetet mutatunk be, amelyek a vizsgált problémával történeti súlyának mértékében foglalkoznak, továbbá egy monográfiát, illetve egy kronológiai összefoglalót. A munkák írói gárdája kétféle. Részben szerzői közösségek állították össze, részben egy szakember által elkészített szintézisekről, illetve egy monográfiáról van szó.

A fenti szempontok alapján a következő munkákat tekintettük át:

1. *Dejiny Slovenska* [Szlovákia története] *IV, a 19. század végétől 1918-ig*. Veda, Bratislava 1986. A szerzői gárda vezetője Pavel Hapák. A vizsgált korszakot tárgyaló

1 A Magyar Királyság területe Horvátország nélkül 282.870 km², lakossága az 1910. évi népszámlálás szerint 18.264.533 fő volt. A feldarabolás után Magyarország területe 92.963 km² maradt (az 1920-as évek közepéig tartó területrendezések eredményeként 93.073 km²), lakosainak száma 7.986.875: eredeti felségterületének 32,88%-a, lakosságának 41,76%-a, s a magyar anyanyelvűek 31,69%-a (3.319.579 fő) idegen államkeretbe került. Romániának jutott 102.181 km² (Erdély egésze, a történelmi Partium legnagyobb része és a Bánság kétharmada) és 5.257.467 lakos, amelynek 31,61%-a (1.661.805 fő) magyar, 10,74%-a (564.789 fő) német, 53,82%-a (2.829.454 fő) román volt. Csehszlovákiához került 63.004 km² (a Felvidék és Kárpátalja egésze, a Kisalföld Dunától északra fekvő, nagyobbik fele) és 3.651.100 lakos, amelynek 31,32%-a (1.143.399 fő) magyar, 8,67%-a (316.581 fő) német, 12,75%-a (465.597 fő) rutén, 46,46%-a (1.696.147 fő) szlovák volt. A Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz került 21.031 km² (a Délvidék, a Drávaszög vagy Baranya-háromszög, a Muraköz és a Muravidék, illetve a Bánság egyharmada) és 1.362.020 lakos, amelynek

32,52%-a (443.006 fő) magyar, 22,93%-a (321.350 fő) német, 22,5%-a (306.432 fő) szerb, 10,88%-a (148.193 fő) horvát, 4,27%-a (58.134 fő) szlovén, 6,01%-a (81.790 fő) román volt. Ausztriához került 4.026 km² (Burgenland) és 292.588 lakos, amelynek 22,09%-a (64.646 fő) magyar, 16,08%-a (47.061 fő) horvát, 60,73%-a (177.680 fő) német volt. Olaszországhoz került 21 km² (Fiume) és 49.806 lakos, amelynek 48,6%-a (24.206 fő) olasz, 25,95%-a (12.926 fő) horvát, 13,04%-a (6493 fő) magyar, 5,08%-a (2529 fő) szlovén, 4,65%-a (2315 fő) német, 2,68%-a (1337 fő) egyéb nemzetiségű volt. Lengyelországhoz került 584 km² és 23.662 lakos, amelynek 61,47%-a (14.546 fő) lengyel, 35,42%-a (8379 fő) szlovák, 1,69%-a (399 fő) német, 0,97%-a (230 fő) magyar, 0,45%-a (108 fő) egyéb nemzetiségű volt. A magát ruszinak nevező hazai ruténség teljes egészében Csehszlovákiához került. (Ld. bővebben Holló József Ferenc utószavát Popély Gyula *Felvidék 1914–1920* című kötetéhez, Magyar Napló Kiadó, Bp. 2010, a szerk. jegyzete).

2 Horbulák Zsolt: A szlovák és magyar történelemtudomány fogalmi és nevezéktani eltérései. In: Vasi Szemle 2010/2, 213-233. o.

alfejezetek írói Pavel Hapák, Dušan Kováč, Jozef Butvin és Elena Jakešová. A könyv 490 oldalából mintegy 90 foglalkozik az első világháború történetével. A munka formailag marxista, a szakirodalom felsorolásánál első helyen szerepelnek a marxista-leninista klasszikusok, de a szövegben mindez csak kis mértékben érezhető.

2. *Dejiny Slovenska V, 1918–1945.* Veda, Bratislava 1985. A szerzői munkacsoport vezetője M. Kropilák. Az alfejezetek íróinak neve nincs feltüntetve. A szakirodalom és névjegyzék nélkül mintegy 570 oldal. Az egyik legmarxistább kötet a sorozatból. A tárgyalt eseményekkel foglalkozó fejezet címe a *Csehszlovák burzsoázia hatalmának megszilárdulása és szlovákiai forradalmi mozgalom. A CSKP megalakulása.*

3. Anton Špiesz: *Dejiny Slovenska.* Perfekt, Bratislava 1992. 193 oldal. A vizsgált témát a 138–143. oldalon tárgyalja. Az azóta elhunyt szerző munkája illusztrált kiadásban is megjelent. A kora újkori gazdaságtörténész modern, egyéni hangvételű munkájáról van szó, amely rövid és adatdús áttekintést ad Szlovákia történetéről.

4. Dušan Kováč: *Dejiny Slovenska.* Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2000. A mellékletekkel együtt 401 oldal. A 162–187. oldalon leírt eseményeket ismeretjük. Szlovákia történetének legújabb, cseh és magyar fordításban is megjelent magas színvonalú összefoglalása.

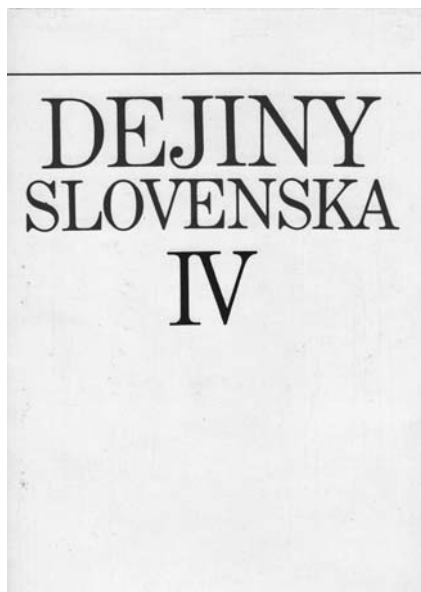
5. Dušan Čaplovič–Viliam Čičaj–Dušan Kováč–Lubomír Lipták–Ján Lukačka: *Dejiny Slovenska.* Academia Electronic Press, Bratislava 2000. A mellékletekkel együtt 306 oldal. A munkát a 215–230. oldalig elemeztük. Szlovákia történetének jó színvonalú szintézise. A háború alatti időszakot Dušan Kováč, az új állam építésének megkezdését Lubomír Lipták dolgozták fel.

6. Milan S. Ďurica: *Dejiny Slovenska a Slovákov.* Lúč, Bratislava 2003, harmadik átdolgozott és javított kiadás, 831 oldal. A munka olvasmányos kronológiai összefoglaló. Írója a „nemzeti oldal” kimagasló alakja, egyetemi tanár. Munkássága jelentős részét Nyugat-Európában és Amerikában fejtette ki.

7. Marian Hronský: *Boj o Slovensko a Trianon* [Harc Szlovákiáért és Trianon]. Národné literárne centrum, Bratislava 1998, 327 oldal. Marian Hronský a történettudományok doktora, a szlovák Hadtörténeti Intézet munkatársa. Ez a könyve több korábbi publikációjára épül. A kiadvány 2001-ben kibővítve azonos címmel és borítóval angolul is megjelent.

Mindig arra törekedtünk, hogy a legjellemzőbb részeket idézzük és a munkák vezérgondolatát emeljük ki úgy, hogy kiegészítsék egymást.

A plasztikusabb bemutatás érdekében a csehszlovák állam- és népnév esetében mindig az adott korszakban használt forma mellett maradtunk mi is.³

1. Szlovákia történetének IV. kötete a szlovákságnak a Magyar Királyság keretén belüli történetét a szlovák történettudományban általánosan megszokott negatív színben ábrázolja. Alapgondolata a nemzeti elnyomás, amely az első világháború kitörése után még fokozódott (402–417. o.). A kötet szól arról, hogy már 1914-től felbukkantak

olyan politikusok, akik az oroszokban barátokat láttak, és bíztak a közép-európai szlávoknak szabadságot ígérő cárban. Emellett megerősödtek a cseh-szlovák kapcsolatok és egyesítési törekvések (420–426. o.).

A szlovákság Magyarországtól való elszakadásának gondolata már a világháború kitörésekor felvetődött. Képviselői a Magyarországon kívül élő szlovákok voltak. A pittsburghi Szlovák Liga 1914-es memorandumában jelenik meg először a politikai, kulturális és gazdasági önrendelkezés óhaja (427. o.). Ez gondolat az Orosz Birodalom területén 1914. augusztus 30-án bukkant fel először a Varsóban kiadott Echo Słowanskie hasábjain az ott élő szlovákok tollából (428. o.).

A cseh és szlovák emigráció a clevelandi egyezményben (1915. október 22–23.) fogalmazta meg a független Csehország és Szlovákia tervét (429. o.). Később Párizsban, az Egyesült Államokban, Oroszországban, de magában a Monarchiában is egyre inkább teret nyert ez az elképzelés.

3 1919-től 1990-ig az ország nevének hivatalos formája Csehszlovákia volt, ami minden publikációban is így jelent meg. 1990-től 1992-ig a forma Cseh-Szlovákia volt. Az ezen időszakban született munkák már ezt az írásmódot használták, ellenben már nemcsak az ország 1990 utáni említésekor, hanem visszamenőleg, az 1919–1990 közötti időszak leírásakor is.

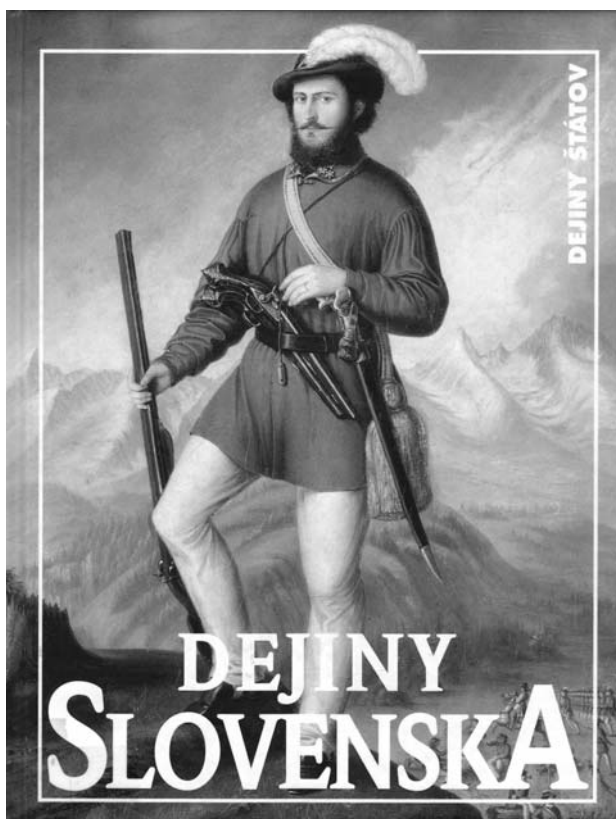
sakor is. Az egyes könyvek pontosabb és érzékletesebb ismertetése miatt a tanulmányban ezt a kettősséget mi is megtartottuk. Itt kell megjegyezni, hogy mind a szlovák történettudományban, mind pedig a mindennapi életben a Szlovákia terminus használatos a mai határok mellett a múlt bármely korszakának, így az 1918 előtti események leírásakor is.

Az önrendelkezés és a cseh-szlovák együttműködés óhaja együtt járt a háborúellenes mozgalommal, a sztrájk-mozgalommal, a katonai lázadásokkal, a szlovák politikai élet megélnkülésével, illetve hatottak rá az orosz forradalmi események (433–452. o.). A magyarországi szlovák politikusok az 1918. május 24-i turócszentmártoni találkozón mondták ki egy önálló, Szlovákiából, Csehországból, Morvaországból és Sziléziából álló ország létrejöttének szükségességét (457–459. o.). A munka nem ír olyan irányzatról, amely ellene lett volna ennek a folyamatnak. Kizárólag a népi szárny (szlov. ľudáci) forradalomellenes álláspontját emeli ki (472. o.). Károlyi Mihály és Jászi Oszkár föderalista terveit, amelyekben Magyarország területi integritásának megőrzésével számoltak, az elnyomó politika továbbélésének tudja, közép-európai terveiket idejémmúlt elképzelésként írja le (473–475. o.). A könyv megemlíti, hogy a magyar szociáldemokraták még 1918. október 8-i kongresszusukon sem tudtak szabadulni az integritás megőrzésének gondolatától (479. o.).

A Szlovák Nemzeti Tanács (SZNT) létrejöttéről, a szlovákok elszakadásáról és Csehszlovákia megalakulásáról a szlovák politikai elit az október 30-i turócszentmártoni találkozón egy deklaráció formájában döntött. Szövegében szerepelt a *szlovák nemzet* kifejezés, de a *cseh-szlovák nemzet* és az egységes *cseh-szlovák nemzet szlovák ága* megnevezések is, amelyek alapvetően „politikai, illetve a külpolitikai meg egyezésekre való tekintettel kaptak helyet” (486. o.). „Alá nem írt és nem hitelesített jegyzőkönyv szerint a tanácskozás végén [...] a jelenlevők kijelentették, hogy az átmeneti időszak után, de legfeljebb tíz év múlva, rendezni fogják közös nemzetünk ez idáig Magyarországon élő ágának államjogi helyzetét egyrészt a legitim szlovák oldalról, másrészt a cseh, morva, sziléziai képviselők részvételével” (487. o.).

2. Az új állam létrejöttével a Dejiny Slovenska V. kötete foglalkozik. Eszerint a háború végi forradalmi mozgalmak segítettek az elnyomott nemzeteknek, így az Osztrák–Magyar Monarchia nemzeti mozgalmainak is (20. o.). Csehszlovákia külpolitikai célja a burzsoázia hatalmának a megszilárdítása volt, illetve a közép-európai forradalmi mozgalmak elleni fellépés. Csehszlovákia 1919 áprilisának végén támadást indított a Magyar Tanácsköztársaság ellen (20. o.).

Az 1918. december 21-én kijelölt szlovák–magyar demarkációs vonal meghúzása az etnikai, gazdasági és föld-

rajzi elv figyelembe vételével történt (21–22. o.). Ennek ellenére a *szlovák kérdés* megoldatlanságára hivatkozva Magyarországon, de Szlovákiában is voltak szeparatista –irredenta törekvések. A könyv ezek közé sorolja Andrej Hlinka⁴ kiutazását a párizsi béketárgyalásokra (23–25. o.). Leírja, hogy a SZNT képviselőinek nem volt világos elképzelésük a megalakuló ország államjogi rendszeréről, nem ismerték a pittsburghi és clevelandi találkozók eredményét sem. A szlovák politikai képviselet felkészületlenségét mutatja az is, hogy az október 28-i csehszlovák és az október 30-i turócszentmártoni nyilatkozatok egymástól elszigetelten születtek (26. o.).

A gazdasági viszonyokról a munka azt írja, hogy a „szlovákiai ipart a magyar, zsidó és osztrák–magyar burzsoá töke tartotta a kezében. [...] A szlovák burzsoázia csak a bőr-, fa- és papíriparban, valamint a bankszektorban rendelkezett bizonyos pozíciókkal” (33. o.).

A Magyar Tanácsköztársaság kikiáltását a munka pozitívan értékeli. Utal rá, hogy Budapesten a szocialista pártnak volt cseh és szlovák szekciója. Sok munkás indult el Magyarországra segíteni az osztálytestvéreknek. Az április 16-i csehszlovák támadás azért indult, hogy a csehszlovák burzsoázia érdekeinek megfelelően megszerezzék Miskolc

4 Andrej Hlinka (1863–1938) katolikus pap, politikus. A Magyar Néppártban kezdett politizálni, de később más utat választott. Ismertségét az 1907-es csernovai tragédia után szerezte, amikor hívei vele szeretnék volna felszentelni templomukat, de a püspök megakadályozta, és a csendőrség a nép közé lövetett. A csehszlovák állam megalakulásától kezdve küzdött a szlovák autonómiáért, amit centralista csehszlovákista körök (pl. Šrobár) ellenérzéssel figyeltek. 1919-ben megalapította a Szlovák Néppártot, amely 1925-ben az ő nevét vette fel.

és Salgótarján iparát, és hogy az államhatárt a 40 kilométerrel délebbre tolják. A könyv pozitívumnak tartja, hogy a magyar vörös hadsereg Dél- és Kelet-Szlovákia bizonyos részének elfoglalása után megteremtette ott a munkáshatalmat. *Testvéri segítségnek* tartja, hogy a magyar vörös hadsereg támogatásával megalakulhatott a Szlovák Tanácsköztársaság (43–47. o.). Ezen értékelésnek viszont ellentmond, amikor a komáromi és pozsonyi vasutasok 1919. február 3-i munkabeszüntetéséről ír. Bár elismeri, hogy ez Vavro Šrobár⁵ Szlovákia teljhatalmú miniszterének munkásellenes intézkedései miatt tört ki, de azt írja, hogy a vasutasokat Károlyi kormánya pénzelte (42. o.).

Az új állam létrejöttét kulturális szempontból egyértelműen pozitívan értékeli. Szlovákiában megnyíltak a lehetőségek a modern kultúra kialakításához. Az államigazgatás és az iskolarendszer megszűnt az elnemzetlenítés eszközének lenni, a történelemben először kezdett szlovák érzelmű értelmiséget kinevelni. Az egész társadalom elindult a demokratizálódás útján, azonban a burzsoá centralista államberendezkedés következtében a szlovák gazdasági és kulturális elmaradottság megmaradt. „A hosszantartó fiktív csehszlovák nemzeti egység hatása és a centralista politika táptalajt adott az autonomista mozgalomnak és ezzel megerősítette a szlovák társadalom eszmei és politikai polarizációját” (345. o.).

3. Anton Špiesz a tárgyalt eseményeket az 1918 és 1939 közötti időszakokkal foglalkozó fejezetben írja le. Ezen belül témánknak hét oldalt szentel.

Akárcsak valamennyi (cseh)szlovák történész, Csehszlovákia megalakulását az adott határokon belül teljesen magától értetődőnek tekinti. Az első szlovák önállósulási megmozdulásnak az 1918. május 1-jei lipótszentmiklósi tüntetést tartja, amelyen a wilsoni 14 pont értelmében a nemzetek önrendelkezését követelték. A május 24-i turócszentmártoni találkozó kapcsán megemlíti, hogy itt hangzott el Andrej Hlinka híres kijelentése, miszerint a magyarokkal való házasság nem sikerült. Amikor október 24-én Károlyi Mihály megalakítja a Magyar Nemzeti Tanácsot és szintén a wilsoni pontok

érvényesítését követeli, felkiáltójellel érzékelteti, hogy Károlyi mindezt Magyarország integritásának megőrzése mellett képzei (138. o.).

Špiesz a történészek azon szűkebb csoportjába tartozik, akik megemlítik Károlyi és Milan Hodža⁶ tárgyalásait egy etnikailag megfelelőbb határ kijelöléséről (143. o.).

Špiesz az új cseh-szlovák államot szigorúan központosított országnak mondja, ahol mindenben a prágai kormány döntött. A cseh-szlovák házasságot az ész házasságként jellemzi (139 o.), amelyben a csehek népi és demokratikus kormányzással váltották fel a félfudális magyar viszonyokat. Bevezették az általános és nőkre is kiterjedő választójogot; a kötelező nyolcéves iskolát az addigi hat helyett; a nyolcórás munkaidőt; a gyülekezési szabadságot; a független bíróságokat; a rendőrség ellenőrzését; nemzeti nyelvű iskolákat (140 o.). Mint sokan mások, ő is megjegyzi, hogy két különböző gazdasági fejlettségű országrész egyesült. Az erősebb cseh ipar felszámolta a szlovák konkurenciát. A két egyesült nép szellemisége között is szakadék tátongott. A szabadelvű, huszita vagy ateista csehek nem nézték jó szemmel a szlovákok katolicizmusát. Mindazonáltal a cseh kultúra példát jelentett a szlovákság számára (141. o.).

Špiesz az 1919-es harcokat tömören írja le: a cseh Anton Janoušek vezetésével megalakult a Szlovák Tanácsköztársaság, de a bolsevista magyar erők visszszorításával megszűnt (143. o.).

4. Az öt szerző által megírt országtörténet szerint az önrendelkezési jogot először az Egyesült Államokban egy memorandum formájában a Szlovák Liga követelte 1914. szeptember 14-én. Ez reakció volt Károlyi Mihály amerikai körútjára, amelynek során ő *dezinformálta* az ottani közvéleményt (215. o.). A cseh-szlovák egység gondolatának elterjedését segítette az orosz hadsereg hadművelete, amikor 1914/15 fordulóján elfoglalt ma Szlovákiához tartozó területeket (216 o.). Az önállósodási törekvéseknek fontos állomásai voltak T. G. Masaryk⁷ 1915-ös Independent Bohemia memoranduma, a clevelandi egyezmény, az 1916-ban Párizsban megalapított Csehszlovák Nemzeti

5 Vavro Šrobár (1867–1950) a csehszlovákista Hlas [Hang] folyóirat munkatársa. A háború előtt Masaryk és Beneš köréhez tartozott. 1918/19 fordulóján a központi kormány szlovákiai teljhatalmú minisztere. Rövid ideig iskolaügyi és egészségügyi miniszter, utána 1937-ig a pozsonyi Comenius Egyetem Orvosi Karának tanára. A szlovák nemzeti felkelés alatt (1944) a Szlovák Nemzeti Tanács tagja. 1946-ban megalapítja a Szabadságpártot, a kommunista hatalomátvétel után miniszteri tarcát kap.

6 Milan Hodža (1878–1944) 1905 és 1910 között magyar országgyűlési képviselő, majd Ferenc Ferdinánd köréhez csatlakozik. A

háború alatt Bécsben cenzor. 1918 végén a csehszlovák állam budapesti képviselője. 1918 és 1938 között parlamenti képviselő Prágában, több miniszteri tárca birtokosa, 1935-ben miniszterelnök. München után emigrál, az USA-ban hal meg.

7 Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937). 1882-től filozófiát ad elő a Károlyi Egyetemen. 1891–1893 és 1907–1914 között osztrák parlamenti képviselő. 1898-tól a Hlas ideológiai vezetője. 1914-ben emigrál, harcba kezd a Monarchia felbomlásáért. 1916-tól a párizsi Csehszlovák Nemzeti Tanács elnöke. 1918 novemberétől 1935-ig Csehszlovákia köztársasági elnöke.

Tanács (Conseil National des pays Tschèques), illetve az Oroszországban működő ellenállási mozgalom (216–218. o.). Bár a folyamatokat a cárizmus bukása megakasztotta, de az USA hadba lépése segítette (219. o.). Komoly támogatást nyújtott az Oroszországban megalakuló csehszlovák légió, mely 1917 végére 40 000 főt számlált. A világ közvéleménye azért figyelt fel rá, mert sikerült birtokba vennie a transzszibériai vasútvonalat, amikor a vörös hadsereg soraiban szolgáló magyar katonák megtámadták (219–221. o.).

A hazai ellenállásban mérföldkönek számított az 1918. május 24-i gyűlés. A kötet szó szerint idézi a már ismertetett Hlinka-veleményt: „Ne kerüljük meg a kérdést, mondjuk ki nyíltan, hogy a csehszlovák orientáció mellett vagyunk. Az ezeréves házasság a magyarokkal nem sikerült. Útjainknak el kell válniuk” (221. o.).

1918. május 30-án aláírták a pittsburghi nyilatkozatot, amely megerősítette a cseh és szlovák szándékot egy független közös állam megalakítására. Júliusban Prágában létrehozták a Cseh-Szlovák Forradalmi Bizottságot. Szeptember 12-én Budapesten nevezték meg az SZNT 12 tagját. IV. Károly október 16-i manifesztuma a Lajtáninnen federalizálására elkésett próbálkozás volt (222–223. o.).

Az októberi turócszentmártoni deklaráció a Magyarországból való kiválás és csehekkel való közös állam megalakításának óhaját fogalmazta meg (225. o.).

1918 novemberében erőszakhullám söpört végig Szlovákián. Ez a régi hatalom képviselőin való bosszúállást jelentette. November 6-án Vavro Šrobár vezetésével Szakolcán kezdte meg működését az ideiglenes kormány, majd december 7-én Šrobárt Szlovákia teljhatalmú miniszterévé nevezték ki. Kassát 29-én, Pozsonyt január 1-jén szabadították fel. Az antant 25-én jelölte ki a demarkációs vonalat. Ebben az időben két légiós hadosztály érkezett meg Olaszországból (225–226. o.).

„A Szlovákiáért folyó véres harcok” 1919 tavaszán újultak ki. A magyar vörös hadsereg Szlovákia jelentős részét elfoglalta (226–227. o.).

A kiépülő politikai rendszer szembeötlően különbözött a magyarországitól. A hatalmi tényezők következetesen elválasztották egymástól. A kétkamarás törvényhozást általános, közvetlen és titkos szavazással választották. Az állam a kezdetektől fogva egységes és központosított volt. A békeszerződésben vállalt kárpátaljai autonómia is csak 1938-ban valósult meg. A hagyományos megyerendszert Szlovákiában folyamatosan felszámolták. 1928-ban Szlo-

vákia az ország egyik *tagországgá* [cseh./szlov. zem, ném. Land] vált. A centralizmus és a csehszlovakizmus „görcsös egyesítési törekvései a gyakorlatban törvényszerűen vezettek sérelmek kialakulásához és a széttartó tendenciák megerősödéséhez. [...] Míg a csehek számára [a csehszlovakizmus] a nemzeti élettér bizonyos kiszélesedését jelentette a nemzeti szuverenitás, érdekek, nyelv, kultúra bármiféle feladása nélkül, addig a gondolat a szlovákok számára az önálló lét, nyelv, saját magasabb kultúra folyamatos feladását, a szlovák lét egyszerű folklorrá való süllyesztését jelentette volna” (225. o.). Mindezek ellenére a közös állam megújulást hozott az iskolarendszer, a tudomány és a népművelés terén (228–229. o.).

Csehszlovákia a békeszerződésekben vállalta a nemzetiségek védelmét, míg Magyarországon a törvények csak papíron léteztek. Széles körű volt az iskolarendszer magyar, német és keleti szláv nyelveken, és a nemzetiségek a bíróságokon, illetve képviselőik a parlamentben saját nyelvükön szólalhattak meg. A könyv szerint a liberális nemzetiségi politika, a horthysta Magyarországgal szemben, megkönnyítette az új állam elfogadását (230. o.).

Ami az új ország gazdaságát illeti, hiába örökölt erős ipart a Monarchiától, a védvámok rendszere miatt ezt nem tudta kihasználni. Szlovákia az új állam nemzeti ösztémekének a 13 %-át állította elő. A magyar ipartámogatási törvények érvényüket veszítették. A klasszikus liberális törvények alapján igazgatott országban ez a prágai tökecentrumoknak kedvezett. Szlovákiában az első évtizedben számos gyárat számoltak fel. A magyarországi szemonkita lehetőségének megszűntével nőtt a munkanélküliség, és bár kisebb mértékben, de folytatódott a kivándorlás. A földreformnak inkább politikai, mint gazdasági jelentősége volt. Idővel javult az infrastruktúra és a pénzintézetek hálózata, és a harmincas években kialakult valamiféle szlovák gazdaságpolitika is (232–234. o.).

5. Dušan Kováč önálló országtörténete alapvetően nem tér el a szlovák történettudomány fősodrától, de mások által figyelmen kívül hagyott részleteket is megemlít. Az események taglalását a háború kitörésekor fellépő nemzeti érzés fellobbbanásának leírásával kezdi, majd azzal folytatja, hogy a szláv Szerbia és Oroszország ellen indított háború népszerűtlen volt a szlovákok körében. A politikusok bár passzivitásba vonultak, érezték, hogy most dől el a szlovákság sorsa (162. o.).

Kováč szerint, mivel otthon nem lehetett, külföldön indult meg az ellenállás, az amerikai Szlovák Liga által kiadott memorandummal. Kováč szintézise, akárcsak a többi országtörténet, kiemeli az orosz offenzívát 1914/15 fordulóján, Tomáš Garrigue Masaryk és Seton-Watson⁸ kapcsolatba lépését, az előbbi Independent Bohemia

8 Robert William Seton-Watson (1879–1951) skót történész és publicista. A csernovai tragédia után fordult figyelme Magyarországra, és vált a magyar nemzetiségi politika nagy kritikusává. A témában számos angol nyelvű kiadványt publikált.

című memorandumát, a csehszlovakizmus gondolatának terjedését és a közös állam kialakításának tervét. Masaryk már 1915-ben felvetette a csehszlovák–szerb korridor létrehozását, meggátolandó a németek balkáni térnyerését, és azt, hogy el legyenek vágva előretolt bástyáinktól, a magyaroktól. Míg ez utóbbi elképzelés a nyugati szövetségeseknek szólt, az előbbi, bár Masaryk „republikánus demokrata érzelmű volt”, az oroszok felé egy Romanov vezette Csehszlovákia tervét közvetítette (163–166. o.). A külföldi ellenállás jelentős alakjai voltak még Milan R. Štefánik⁹ Franciaországban, Josef Dürich és Ján Kvačala Oroszországban. Egyik legfontosabb törekvésük egy légió felállítása volt. Bár 1917-re felállt egy 70 000 fős hadsereg, a nyugati államok még mindig nem tartották reálisnak egy csehszlovák állam létrehozását. Nézőpontjuk 1918 nyarától változott meg. Az áttörést az elnyomott nemzetek áprilisi római konferenciája hozta meg (166–170. o.).

Kováč a hazai ellenállás leírását a szlovák származású katonák lázongásával kezdi. A háború végén a legrebellesebbek közé ők tartoztak. A politikai ellenállást nehezítette, hogy nem volt természetes szlovák nemzeti központ. Először a cseh birodalmi parlamenti képviselők vetették fel hivatalosan a két nemzet egyesülésének tervét 1917 májusában, amelyhez szlovák politikusok is csatlakoztak. Kiemelkedett közülük Vavro Šrobár, ekkor még föderalista elképzeléssel (170–173. o.).

Az eddig tárgyalt munkák közül egy sem emlékezik meg a Maffia létezéséről, a Cseh-Szlovák Nemzeti Tanács titkos hírszerző ügynökségéről. Dušan Kováč kivételt képez (171., 173. o. kétszer).

Amint Kováč írja, a szlovák ellenállás csak 1918 tavaszán indult meg, a cseh ellenállási mozgalom felerősödése után. Idézi az október 18-án közzétett washingtoni deklarációként ismert csehszlovák függetlenségi nyilatkozat egy részletét: „A csehek számára követeljük a jogot, hogy egyesülhessenek szlovákiai szlovák testvéreikkel, akik valaha a közös állam részei voltak, majd 50 évvel ezelőtt [vagyis az 1867-es kiegyezéssel! H. Zs.] elszakítottak a nemzetestől, és a magyarok Magyarországa [do uhorského štátu Maďarov] bekebelezte őket, akik a leigázott népfajok leírhatatlanul erőszakos, valamint kegyetlen elnyomása miatt elvesztették valamennyi jogukat, hogy magukon kívül bárki felett uralkodjanak.” „Ez volt az az érvrendszer, ame-

lyet a Cseh-Szlovák Nemzeti Tanács rendszeresen alkalmazott. Bár történetileg inkorrekt, de ebben a formában az antant politikusai számára érthető” – értékeli Kováč a történelmi tények meghamisításán alapuló érvelést (177–178. o.). Az amerikai közvélemény a függetlenség kinyilvánítását pozitívan fogadta.

A Monarchia kapitulációja adta meg az ösztönzést arra, hogy a Nemzeti Tanács október 28-án Prágában átvegye a hatalmat. A két nappal később tartott turócszentmártoni gyűlés résztvevői nem tudtak arról, hogy már kikiáltották Cseh-Szlovákia megalakulását. Az elfogadott deklarációban korlátlan önrendelkezést követelnek a teljes önállóság alapján. Este Prágából megérkezett Milan Hodža, aki tájékoztatta a helyszínen maradt küldötteket az ott történekről. A résztvevők két helyen változtatták meg a szöveget: lemondtak arról, hogy a béketárgyalásokon önálló szlovák képviselő legyen, illetve kifejezték hozzájárulásukat a kialakult helyzethez (178–179. o.).

Prágában és a városokban a hatalomátvétel zökkenőmentesen történt. A Szudéta-vidéken már katonai erőt kellett alkalmazni. Szlovákiában a helyzet bonyolultabb volt. „A szlovákok spontánul csatlakoztak a cseh-szlovák államhoz.” A turócszentmártoni deklaráció megfogalmazói szétszéledtek, és agitáltak az új állam mellett. Egész Szlovákiában nemzeti tanácsok és fegyveres gárdák alakultak. A Károlyi Mihály által felajánlott autonómiát az SZNT visszautasította. A magyar fegyveres erők nem tartották tiszteletben az új ország állami szerveit. A magyar hadsereg november közepén elfoglalta Turócszentmárton. A magyar propaganda része volt, hogy december 11-én kikiáltották a Kelet-Szlovák Köztársaságot [Slovjacká republika] (181–182. o.).

Mint a szerző mondja, ami Károlynak nem sikerült, a bolsevistáknak igen. 1919 nyarára elfoglalták Szlovákia harmadát, és megalakították a Szlovák Tanácsköztársaságot, amely azonban csak rövid ideig állt fenn (184. o.).

Ami a határokat illeti, az északi többé-kevésbe elfogadott volt, bár Lengyelország kikényszerítette néhány falu átadását. A keleti határ Kárpátalja esetében belső határ volt, akárcsak a nyugati. Az osztrák határt a saint germain-i békeszerződés szintén probléma nélkül határozta meg. A magyar határ kérdése azonban összetettebb volt, amelyről sokáig tárgyaltak. „A fő probléma az volt, hogy tekintettel a hosszantartó migrációra, Magyar-

9 Milan Rastislav Štefánik (1880–1919) szlovák származású katonatiszt, politikus. Prágai tanulmányai idején került közel a hla-sistákhoz. 1904-ben Franciaországba megy, majd a francia kormány megbízásából Afrikában, Dél-Amerikában és Óceániában csil-agászati megfigyelések leple alatt diplomáciai feladatokat hajt

végre. 1915-ben a Becsületrend kitüntette. Bekapcsolódik a Monarchia-ellenes küzdelembe, a Csehszlovák Nemzeti Tanács egyik alapítója. 1916-tól a csehszlovák légiókat szervezi Olaszországban, Oroszországban és az Amerikai Egyesült Államokban. Pozsonynál légi baleset áldozata lesz.

országban nem létezett etnikai határ, és az erős központosítás miatt nem is volt semmilyen határ. Az 1920. június 4-i trianoni békeszerződés figyelembe vette az etnikai, stratégiai és gazdasági aspektusokat, és olyan határt alkotott, amely alapvetően máig érvényes” (185. o.).

Ami az új állam értékelését illeti, a cseh és a szlovák elképzelés szemben állt egymással. Míg az első a cseh államiság szélesebb körű megvalósulását látta Csehszlovákiában, addig a másik két rész egyesülését. Az alkotmány csehszlovák nemzetéről és csehszlovák nyelvről beszélt. A centralista liberális elv viszont nem segítette az elmaradottabb Szlovákiát, de széles körű kulturális felindulás indulhatott meg (187–188., 195–200. o.).

6. Milan Stanislav Ďurica ellentmondásos, mégis őszinte és igen adatdús könyve érdekes összefoglalása a történeteknek. Számos olyan XIX. századi eseményt megemlít, amely előjátéka volt Csehszlovákia megalakulásának. Az elsők közé tartozik a Turócszentmártonban kiadott Národné noviny [Nemzeti Újság] egyik, 1870. március 16-án megjelent cikke, melyben a következő áll: „Célünk elsősorban a függetlenségünk” (229. o.). Az 1880-as évektől kezdődően az Egyesült

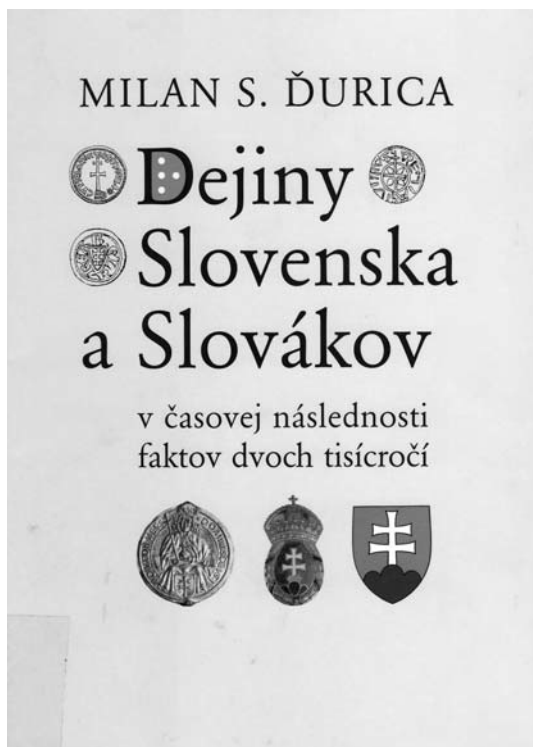
Államokban élő szlovákok rendszeresen fejtettek ki propagandát a magyarországi viszonyok bemutatására. 1902. január 8-án Széll Kálmán az amerikai követséget kérte fel, hogy tájékozzódjék az ottani „pánszláv agitáció”-ról (257. o.). Szintén az ott kiadott Jednota [Egység] című lapban jelent meg 1909. február 3-án, hogy a szlovákok célja a független Szlovákia (267. o.). A háború alatt ezt a gondolatot először a korábban már említett varsói Echo Sloviańskie lap írta le, majd az amerikai Szlovák Liga memoranduma mondta ki (275. o.). 1915 elejétől viszont már gyakoriak a különböző, függetlenséget vagy egy csehszlovák államot követelő kiáltványok, gyűlések. Február 15-én Párizsban Masaryk professzor teljesen független, Nyitra központú Szlovákiát ígért (276. o.). Március 11-én a moszkvai cseh és szlovák szövetség kiáltványban állt ki a csehszlovakizmus mellett. Április 11-én a szentpétervári szlovákság kiáltványában egy önálló Szlovákia szerepelt (277. o.). Az ez irányú követelések később még gyakoribbakká váltak.

Gyakorlatilag valamennyi történeti munkában szerepelnek a szlovák nemzetiségű katonák lázadásai és a megtorlások. Ďurica egyedülként említi meg, hogy az olasz fronton megalakult csehszlovák légióból Barbaránál 1918. június 12-én tizennyolc vagy talán több katona dezertált. Nyolcat közülük elfogtak és még aznap kivégeztek (285. o.).

Az október 30-i turócszentmártoni deklaráció körülményeit némileg másként mutatja be, mint a többi szerző. A jegyzőkönyv elvesztése később pereskedéshez is vezetett. Mivel a 101 jelenlévő közül 95 volt evangélikus (a szlovákok 84 %-a katolikus) és 31 volt helyi illetőségű, *nehezen lehet a gyűlést reprezentatívnak nevezni. Az este Hodža által kieszközölt módosítást önkényesnek nevezi. A nyilvánosságra hozott szöveg az SZNT titkára szerint hamisítvány. Megemlíti azt is, hogy 30-án Károlyi Mihály üdvözlő táviratot küldött az SZNT-nek* (288–289. o.).

Ďurica idézi Gustáv Habrmannak, a genfi cseh delegáció tagjának a prágai Nemzeti Bizottságban november 5-én elhangzott kijelentését: „Megmondták nekünk, hogy akkor Szlovákiát foglalhatunk el, amekkorát akarunk. Azt tanácsolták, hogy nyomuljunk a Dunáig. Ami a határokat illeti, a csehszlovák állam szövetségesei azon az állásponton vannak, hogy a mi szabad mérlegelésünkön és döntésünkön áll, milyen határokat akarunk, és az egyetlen döntő körülménynek a mi érdekünknek kell lennie” (291. o.).

November 13-án a Cseh Nemzeti Bizottság 256 tagja mellé 14 „szlovák képviselőt” kooptált, és nemzetgyűléssé alakult át (292. o.). December 5-én Jászi Oszkár fogadta a november 4-én megalakult Kelet-szlovákiai Tanács küldötteit, Sáros, Szepes, Gömör és Zemplén képviselőit. Kijelentették, hogy Cseh- és Magyarországtól egyaránt független Szlovákiát szeretnének megeremteni. Másnap Milan Hodža Budapesten aláírta az *ideiglenes demarkációs vonalról* szóló egyezményt. 11-én a Kelet-szlovákiai Tanács Kassán kihirdette a Szlovák Népköztársaságot. Eperjesen, Homonnán, Lőcsén, Iglón és más városokban voltak támogató megmozdulások. December végéig a cseh katonaság felszámolta az *önállóság ki nyilvánításának eme óhajait* (294. o.).

Azzal kapcsolatban, hogy Vavro Šrobár, Szlovákia teljhatalmú minisztere 1919. február 4-én Pozsonyba tette át a székhelyét, Ďurica egy meg nem nevezett cseh történészt idéz: érkezése „inkább egy bevett ellenséges városba való bejövételhez hasonlított” (297. o.). Ďurica szintén azok közé tartozik, aki megemlíti a *Šrobár „kormány” elleni sztrájkot*, amelyben „nem csak magyar nemzetiségű” munkások vettek részt, és azt is, hogy cseh hadsereg a nép közé lőtt. Nyolc ember halt meg, több mint huszonkettő megsebesült (298. o.).

Ďurica úgy folytatja: „Hamarosan megmutatkozott, hogy a magyar bolsevikok szocialista jelszavai mögött nagy Magyarország visszaállításának szándéka is meghúzódott...” (299. o.). Idézi a prágai Államtanács egyik 1919-én kiadott dokumentumát, amely szerint „Szlovákiát a cseh véderő megszállása folyamánként annektálták a csehszlovák államhoz” (301. o.). A Magyar Tanácsköztársaság északi hadjáratát negatívan értékeli. Sok polgári halálesetet sorol fel, a kegyetlenkedők között kiemeli a Lenin-fiúkat, ellenben idézi egy cseh tiszt visszaemlékezéseit is Kassa elfoglalásáról, amikor „A proletariátus és a zsidóság deliriumos örömujjongással és lelkesedéssel fogadta a vörös hadsereget” (303. o.).

Milan S. Ďurica Csehszlovákia-képe is eltér a fentebb bemutatott szerzőkétől. Az első időszakban számos szlovák panaszt említ a cseh hivatalnokok önkényeskedéseivel, a szlovák nép és nyelv különállásának tagadásával, a cseh ateizmussal és önálló csehszlovák egyház megteremtésével kapcsolatban, pl. Andrej Hlinka 1919. augusztus 22-én keltezett megválaszolatlan nyílt levelét a miniszterelnökhöz, amelyben leírja, hogy szerinte a cseh kormány Szlovákiában gyarmati módszereket alkalmaz (306–307. o.). Egy cikk a korábban már említett amerikai Jednotában október 22-én arról ír, hogy a *jelenlegi szlovák autonómia nem csak hogy nem hasznos, hanem egyenesen káros* (309. o.). Az országrész elmaradottságát cáfolandó megemlíti, hogy csupán Kelet-Szlovákiában szeptember 1-jén 600 szlovácul oktató tanító kezdett dolgozni (308. o.).

Az 1920. február 29-i alkotmánymódosítást követően a hivatalos nyelv a csehszlovák lett (312. o.). Június 10-én a képviselőház vita nélkül elutasította azt a javaslatot, hogy a pittsburghi egyezmény az alkotmány részét képezze (314. o.).

Ďurica többször megemlíti, hogy a munkásmegmozdulások során a csendőrség több helyen a tömegbe lőtt, ami több halálos áldozatot követelt. 1920. október 10-én a cseh katonák belelőttek a Szlovák Néppárt Námesztón tartott gyűlésébe, ketten meghaltak a helyszínen (315. o.).

A kevés gazdasági elemzés között olvasható: annak ellenére, hogy Cseh–Szlovákia a Monarchia iparának a

70 %-át „örökölte”, az új állam mégis válságba süllyedt, és ez leginkább Szlovákiában volt érezhető (321–322. o.).

7. Marian Hronský monográfiája kizárólag az 1918–20 évek eseményeivel foglalkozik, a békeszerződéshez vezető korábbi eseményekkel és Csehszlovákia értékelésével nem. Már a bevezetőben leírja: még a jelenlegi magyar történeti munkákban is gyakori vélemény, hogy Magyarország területeket és lakosságot veszített, illetve *Magyarországot igazságtalanság érte*. „Ezzel szemben Trianon a dualizmus alatti magyar kormányok célirányos elnemzetlenítő politikájának a következménye, amely nem csak a félfedális és antidemokratikus állam leigázott nemzeteinek és nemzetiségeinek nemzeti-felzabardító harcához, hanem egész Magyarország széteséséhez vezetett” (8. o.).

A nagy háború csak fokozta a leigázott nemzetek elnyomását, amely megszűnt belügynek lenni. A szerző élesen bírálja a magyar úri osztályt és a dzsentrit, a magyar nagytőkét, a magyar állameszmét, illetve azt, hogy szlovákok csak mint „nemzetiség”, vagy csak mint „idegen nyelvű állampolgárok léteztek” (14. o.).

A magyar uralkodó körök a háború kirobbantásával nagy hatalmi ábrándjaikat szerették volna megvalósítani, illetve belső uralmukat megszilárdítani. Bár a trónörökös halálának örültek, a magyar sajtó szerbellenes hangulatot keltett, az uralkodó osztály bosszúért kiáltott. „Tisza István nem volt pacifista.” Amint megbizonyosodott Németország támogatásáról és a román semlegességről, *minden idegével belevetette magát a háborús kalandba*. Ebben az időszakban érte el a magyar sovinizmus a csúcspontját (15–16. o.).

A szlovákság számára Ferenc Ferdinánd halálával véget értek azok a remények, hogy a saját sorsán a Monarchián belül javíthat. A lengyel orientációnak kicsi volt az esélye, az 1917-es események pedig a hagyományos szövetséges Oroszországot iktatták ki. Egyedüli alternatíva a csehszlovák összefogás lehetett (17., 21. o.). Ennek ellenére a hivatalos szlovák politika kivárt (24. o.). Cselekvésre csak 1918 októberében szánta el magát (36–51. o.).

Az elkövetkező eseményeket Hronský aprólékosan leírja. 1918 októberében-novemberében spontán zavargások robbantak ki, melyeket részben a lakosság, részben a hazatérő katonák kezdeményeztek. Az utóbbiak nem egyszer alkoholos befolyásoltság alatt cselekedtek és gyakran fosztogattak. Mindez elsősorban a „közvetlen kizsákmányolók” ellen irányult. „A támadások a felsőbb-ségek és a vagyonos rétegekkel szemben az akkori katasztrofális szociális helyzetben logikus, közvetlen és nagyon konkrét következményei voltak az abszolút szabadság illuzórikus képzetének” (57. o.).

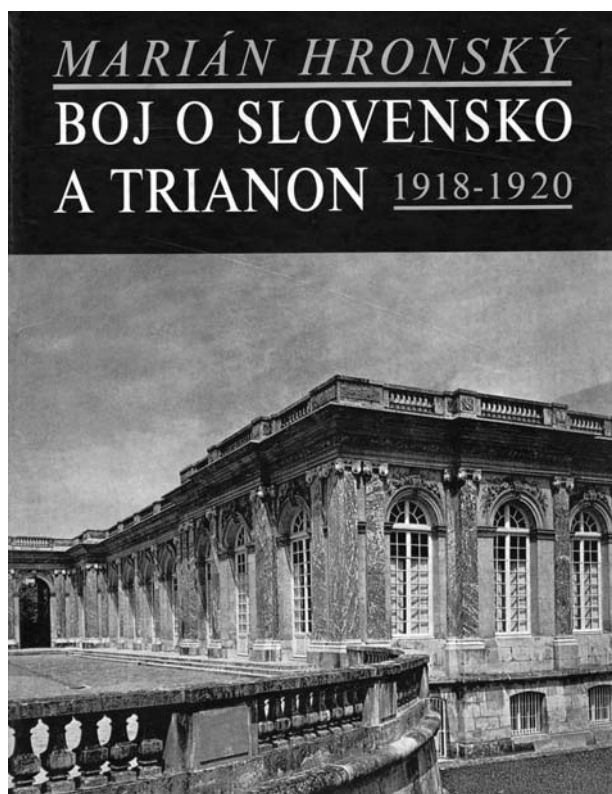
A cseh és szlovák viszony kialakítása, amint azt fentebb is láttuk, kardinális problémát jelentett. Az SZNT október 31-i tanácskozásán készült jegyzőkönyv, az ún. Značky alapján az egység mellett szállt síkra, de szerepelt benne, hogy *legfeljebb tíz év után* rendezni kell a kapcsolatot (66–68. o.).

A cseh-szlovák viszony már a kezdetekkor sem volt zökkenőmentes. Prága ugyan szívesen vette a turócszentmártoni deklarációt, de csak egy hatalmi központot akart, ellenezte a dualizmus kialakítását, már csak külpolitikai szempontokból is (82–83. o.). November 14-én megalakult a forradalmi nemzetgyűlés 256 taggal, melyhez 41 (később 53) szlovák képviselő csatlakozott. Róluk Prágában döntöttek és nagy részben csehszlovakista szlovákok, sőt cseh nemzetiségűek voltak, mint például Eduard Beneš. A nemzetgyűlés már 16-án úgy határozott, hogy az SZNT valamennyi jogköre reászáll (84–86. o.). „Nyilvánvaló, hogy a cseh politikának leginkább azért volt szüksége Szlovákiára, hogy a művileg kialakított fiktív kilencmilliós csehszlovák nemzet segítségével a három és fél millió szudétánémmel szemben, főleg a külföld felé, egy életképes csehszlovák nemzetállam projektjét állítsa” (92–93. o.). A hatalmi pozíciók 1919. január 20-án tisztázódtak, amikor Šrobár megszüntette az SZNT-t (94. o.).

Károlyi Mihály kormánya a legvégsőkig próbálta megőrizni Magyarország területi egységét. A belgrádi tüzszünet (november 7.) 17. pontja alapján, amely szerint az antant nem avatkozik bele az ország belügyeibe, még esélyt látott rá. Az ún. *Felvidéken* magyar nemzeti tanácsok alakultak, 13-án ott is elrendelték a mozgósítást, ami ellen a SZNT élesen tiltakozott. Károlyi a nagyhatalmak érdekkellentéteiben bízott, illetve abban, hogy a padovai és belgrádi tüzszünet északon nem jelölt ki demarkációs vonalat. Budapest számíthatott a félig asszimilált szlovák munkásosztályra és a Viktor Dvortsák vezette Kelet-szlovákiai Tanácsra. Óriási propagandát indított vidéken a magyarság mellett a csehek ellenében. A külföldnek azzal érvelt, hogy gátat tud szabni a forradalmaknak. A cél a népszavazás volt (103–108. o.).

Milan Hodža december 1-jei budapesti tárgyalásaival azt szerette volna elérni, hogy *a magyar katonák hagyják el Szlovákiát*. A határ megegyezett volna a

10 1861-ben a turócszentmártoni memorandumban fogalmazták meg először, hogy a szlovákok lakta országrészben ki kellene jelölni az általuk lakott vármegyéket, illetve nemzetiségi arány alapján ki kellene azokat kerekíteni. Ezt az országrészt Szlovák Vidéknek (szlov. Slovenské okolie) nevezték. Ennek határa megközelítően a nyelvi határon lett volna, de az ott található városok, pl. Érsekújvár, Rimaszombat, Kassa, a Szlovák Vidékhez tartoztak volna.

MARIÁN HRONSKÝ
BOJ O SLOVENSKO
A TRIANON 1918-1920

korábbi Szlovák Vidék¹⁰ határával, és korlátozott önrendelkezést biztosított volna. A meghatározott határvonalat Hodža ideiglenesnek tartotta, Károlyi *véglegesnek*. Károlyi azzal próbálta meggyőzni kollégáit: ezzel Magyarország az antant előtt demonstrálhatja, hogy a szlovákok önként maradnak meg az ország keretében. A megegyezés egyik pontja a *reciprocitás* felbukkanása: az SZNT a magyar kisebbségnek akkora jogot garantál, amekkorát Magyarország a szlovák kisebbségnek. A tárgyalások miatt Šrobár bírálta Hodžát (113–121. o.).

A csehszlovák küldöttségnek közben Svájcban sikerült egy számukra megfelelőbb határvonalat is kiharcolni, az ún. Pichon-féle első demarkációs vonalat, amely a Duna–Ipoly folyását követte. Az erről tájékoztató jegyzéket Vix alezredes adta át a magyar kormánynak december 3-án. Bár Hodža tárgyalásait, mivel diplomáciai kapcsolatba lépett egy legyőzött országgal, Prága és Párizs kritizálta, mégis segítette Szlovákia gyors kiürítését (122–126. o.). Szlovákia cseh-szlovák katonai megszállása november első napjaitól 1919. január 20-ig tartott. A számos tüzpárbaj ellenére, amelyet néha a behatoló lengyel erőkkel is vívtak, „az egész akció sokkal gördülékenyebben ment végbe, mint ahogy azt eltervezték” (147. o.).

Marian Hronský elismeri, hogy az új állam a Monarchia iparának 70 %-át örökölte, ebből Szlovákia 20 %-ot, és Szlovákia Magyarország legiparosodottabb vidékei közé tartozott. Ennek ellenére míg a cseh országrész

ipari-ágrár, addig Szlovákia ágrár-ipari, mi több, sok helyen kizárólag ágrár jellegű volt. Csehszlovákia „ipara a 1918/19 folyamán szétesett, az ipar elvesztette felvevőpiacait, nyersanyag-lelőhelyeit, a hatalmas vámmentes térséget, a tengerhez, illetve a dél- és délkelet-európai államokhoz való kijutást” (152. o.).

Az új államhatalommal Pozsony lakossága és a magyarság nem akart megbarátkozni. A magyar nacionalista tüntetés miatt 1919. február 12-én a tömegbe lőttek, aminek következtében hatan haltak meg. Nemsokára általános cseh-szlovák ellenes sztrájk bontakozott ki, amelyet a német–magyar szociáldemokraták szerveztek. Ekkor bocsájtottak el számos magyar közalkalmazottat. „A háború utáni fordulat meglepte Szlovákia magyar nemzetiségű lakosságát, amely addig privilegizált nemzetnek tartotta magát. Nem értett egyet az új állam megalakulásával, amelynek a részévé kellene válnia. Nagyon feszült helyzet alakult ki a *szlovák dél* magyar nemzetiségű lakosai között, akik előbb a csehszlovák hadsereget apatikusan esetleg akár megkönnyebbüléssel is fogadták, az olasz egyenruhában levő olasz tisztek által vezetett csehszlovák légiókat ugyanis az antant erőinek hitték. Csakhamar felismerték a dolgok valódi állását, és vonakodtak belenyugodni abba, hogy Csehszlovákia állampolgárai lettek, és azok is maradnak. Annak ellenére, hogy a magyar közösség szociálisan és világnézetiileg rétegzett volt, abban a pillanatban egészét áthatotta az összetartozás érzése, egy világ dőlt össze bennük azzal, hogy évszázados szokásaikat, értékeiket, privilégiumaikat veszítik el. Főleg a bennük mélyen gyökerező szlovákokkal szembeni felsőbbrendűségi tudat következtében nem tudták elképzelni, hogy a közügyek intézése ezután más kezébe kerül. A magyaroknak a budapesti propaganda által is szított gyűlölete előbb a csehek és a csehszlovák hadsereg ellen fordult, akikben megszállókat, elnyomókat és ellenséget láttak. [...] Az addigi passzív magyar ellenállás Szlovákiában szinte egy éjszaka alatt aktív ellenállásba fordult, amely nem csak a délt, de jelentős részben Kelet-Szlovákiát is magával ragadta.” Hogy mit jelentett az aktív ellenállás, Hronský már nem részletezi (156. o.).

A magyar kormány továbbra sem adta fel Szlovákia visszaszerzésének szándékát. Nyilvánvaló *provokációként* léptette életbe a XXX tc.-et Szlovákia öngazgatásáról (156 o.).

Ami a határok kérdését illeti, „a cseh politikai reprezentáció kétségtelen célja a cseh és morva történelmi határok elérése volt.” Šrobár már 1918. november 18-án kijelen-

tette, hogy a cseh elvárásokat „földrajzi, etnikai, gazdasági, stratégiai és politikai” szempontból kell megokolni. Ezen a tanácskozáson az is elhangzott, hogy az antant a Dunát Vácig Cseh-Szlovákiának ígérte (157. o.).

A cseh-szlovák delegáció is próbált a lehető legjobb dokumentációval felkészülni a béketárgyalásokra. A kiindulási pont az volt, hogy Szlovákia *szerves része* Cseh-Szlovákiának; északon a *történelmi magyar határt* kell megtartani, délen az *önrendelkezés természetes jogát* ki kell egészíteni földrajzi, etnikai, közlekedési és stratégiai követelésekkel. Az alábbi módon kell érvelni: 1. Hagyni kell, hogy a durva magyarosítás miatt főleg a városközpontokban élő magyarságot elnyelje a szlovák környezet; 2. Bizonyos magyar többségű területek elfoglalásakor azzal kell érvelni, hogy azonos számú szlovákság marad Magyarországon; 3. A követelt terület egységes földrajzi teret alkot; 4. Cseh-Szlovákia demokratikus állam lesz, amely biztosítja a nemzetiségi jogokat a magyarok és a németek számára (159–160. o.).

Ebben az időszakban a demarkációs vonal kérdése még nem volt lezárva. A csehszlovák érvek alapján ez még nem volt stabil, sem megfelelő, fontos nyugat-keleti vasúti csomópontok maradtak magyar oldalon. A kérelmezett terület a Duna mente Vácig, majd a Nógrádi-hegyek, a Mátra és a Bükk legmagasabb pontjai. E határ alapján a hárommillió szlovákságból még mindig félmillió maradna Magyarországon, szólt az érvelés.¹¹ Az ellentételezésként esetleg felmerülő Csallóköz elvesztése ellen úgy érveltek, hogy a Duna természetes határ; a Kis-Duna kiszárad; a Csallóköz Pozsony és Komárom természetes és egységes gazdasági háttere; termékeny; az itteni lakosság szívesebben tartozik ahhoz az államhoz, amelyben Pozsony és Komárom van. Masaryk azok közé tartozott, akik kevesebb magyart akartak, viszont már 1915-től számoltak a jugoszláv korridorról (160–162. o.).

A nagyhatalmak február 15–16. táján döntöttek az új demarkációs vonalról, amelyet a maximális cseh-szlovák követeléseket elfogadva húztak meg. Ez a Dunától keletre *Verovce [Veröcemasos]* (Veröcemasos) – *Malá Tereňa [Kisterénye]* (Kisterénye) – *Szarvaskő* (Szarvaskő) – *Mályi [Miškovec alatt]* (Miskolc) – *Šajava folyása* (Sajó, ma szlov. Slaná) – Hornád (Hernád) *folyása* – *Gesztel – Monok – Šarišský Potok [Sárospatak – Batovo]* (Batyó) – Perečín (Perecsény) – Uh (Ung) folyásának a vonalát követte volna. Meghatározásakor szerepet játszott a cseh-szlovák hadsereg olasz–francia vezetésének rivalizálása. Annak ellenére, hogy az új állam egyértelműen francia támogatással született, haderejét február közepéig olasz tábornok irányította. Amikor az közvetlenül Foch főparancsnoksága alá került, sikerült előnyösebb demarkációs vonalat elérni (163–165. o.).

¹¹ Az 1921-es népszámlálás alapján Szlovákiának 2.188.155 szlovák és 650.597 magyar nemzetiségű lakosa volt.

A Vix-jegyzék budapesti átadása után a magyar kormány lemondott. „Magyarország külpolitikájának új iránya Magyarország területi integritásának szovjet alternatívával való megoldása lett” (166. o.). Cseh-Szlovákia komoly kihívás előtt állt, ugyanis „a katonák számának tekintetében a cseh-szlovák hadsereg a szlovák fronton valamelyest túlerőben volt, de felszereltség tekintetében alulmaradt a modernül felfegyverzett magyar vörös hadsereggel szemben” (168. o.).

Május 10-ig a cseheknek sikerült elérni a demarkációs vonalat, sőt bizonyos helyeken azt túllépték. 19-én a vörös hadsereg ellentámadásba ment át. Sikereinek oka a *cseh-szlovák hadsereg demoralizáltsága, a harci szellem hiánya és a magyar lakosság ellenséges viselkedése* volt. Ezen felül szerepet játszott a háborúellenes hozzáállás, az antimilitarizmus, a fegyelem hiánya, a volt osztrák–magyar tisztek csekély tekintélye, illetve hogy a hadsereget vezető olasz tisztikarnak szoros kapcsolatai voltak a magyar nemességgel (170–172. o.).

Marian Hronský a Magyar Tanácsköztársaság megalakulásával és a vörös hadsereggel kapcsolatban a nemzeti érzést emeli ki. A bolsevik hatalom a „Cseh-Szlovákia elleni agresszió mellett döntött, és az ürügyet az jelentette, hogy cseh-szlovák hadsereg átlépte a Pichon-féle demarkációs vonalat” (173. o.). „A vörös katonák [Szlovákia elfoglalása után] a helyi nacionalistákkal üldözni kezdték a nemzeti öntudatra ébredt szlovák lakosságot, de az egyszerű földműveseket és munkásokat is.” „1919. június 16-án Eperjesen kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot, amelyet a szlovákiai cseh-szlovák szuverenitás nyilvánvaló kétségbevonásaként értelmeztek” (180. o.). A végső fázist is ebből a szempontból értékeli: a kivonulásra felszólító jegyzék után „a hadseregben fordulat történt, ugyanis a vörös sereghez túlnyomó részben csak egy ok kapcsolta a katonákat: nemzeti céljaik megvalósulása, Szlovákia, az ún. Felvidék, megszerzése.” Hronský elismeri, hogy „a vörös hadsereg kivonulása az antant által meghatározott vonalra teljes nyugalomban történt” (182–183. o.).

A szerző a párizsi béketárgyalásokat a bécsi és a berlini kongresszusokhoz hasonlítja. Bemutatja a nagyhatalmak közti ellentéteket, de a cseh-szlovák delegáció személyes véleménykülönbségeit is. „E. Beneš lett [...] a béketárgyalásokra való felkészülés agya és feje” (204. o.). A cseh történelmi határok megtartása és Kárpátalja megszerzése nem jelentett problémát, de Teschen, a korridor és a magyar határ kérdése igen. Mind a cseh, mind a lengyel politika népszavazást szeretett volna elérni. Árva és Szepes tekintetében az amerikai szlovákok *Szlovákia területi integritásának megőrzéséért* [kiemelés Hronský] szálltak síkra (210–211. o.).

A határok kérdésénél a Duna és az Ipoly déli oldalainak követelése mellett a vasutak megszerzésére hívja fel a figyelmet (215. o.). A szövetséges bizottság úgy döntött, hogy a „határ a Dunától keletre megközelítőleg a szlovák–magyar vegyesen lakott vidék közepén húzódott” (217. o.).

A közvetlen magyar békeszerződés tárgyalása előtt, Hronský szavai szerint, a magyaroknak rózsás elképzeléseik voltak. A magyar gróf urak a békekonferenciát nyelvismeretükkel, szónoki képességükkel és diplomáciai hidegvérükkel próbálták meg lenyűgözni (238. o.). A magyar küldöttség vezetője Teleki Pál volt, aki arisztokrata létére hatalmas munkabírással rendelkezett, három-négy nyugat-európai nyelvet tökéletesen beszélt. Tehetségét a *magyar állameszme szolgálatába* [kiemelés Hronský] állította (239. o.). A küldöttség eszmei vezetője Apponyi Albert, a magyarosítás lelkes híve volt, illetve azok közé az arisztokraták közé tartozott, akik területi követelést támasztottak Szerbiával szemben (240–241. o.).

A magyarok 346 elaborátumot állítottak össze 4000 oldalon és 100 térképpel. Ezek tartalma több esetben ellentmondásban állt a valósággal. Hogyan lehet a nemzetiségi törvény kivételességével érvelni, mikor az a gyakorlatban nem valósult meg? Hogy lehet, hogy 419 képviselőből csak 5 volt nemzetiségi? A memoárok négy pontban jellemezhetők: 1. a teljes integritás megőrzése; 2. népszavazás az elcsatolandó területeken; 3. határmódosítás népszavazás nélkül; 4. kulturális, gazdasági, közlekedési engedmények az elcsatolandó területeken. A magyar érvek az ezeréves történelmi-kulturális tradícióra épültek. Nagymorávia csak *epizód* volt számukra. A magyar anyagok azonban egy fontos tényt elhallgatnak, miközben az az antant vádjai között is szerepel: a magyarok szerepe a háború kirobbantásában. A delegáció annak ellenére hozott fel ilyen érveket, hogy a Legfelsőbb Tanács 1919. február 5-én már döntött Magyarország integritásáról és június 12-én a végleges szlovák–magyar határról. A döntés a kiegyensúlyozottság elvéből indult ki: annyi szlovák maradjon magyar felségterületen, mint ahány magyar szlovákon, vagyis nem kizárólag etnikai vagy földrajzi, hanem gazdasági, természetes jogi, történelmi, közlekedési és egyéb geopolitikai érvekkel alátámasztott határ jött létre (241–248. o.).

Marian Hronský szerencsétlen döntésnek tartja, hogy a Párizsba érkező magyar delegáció vezetője az iskolai törvényeiről és a németbarátságáról ismert Apponyi lett. A gróf a nemzetiségi kérdés bonyolultságát Teleki tendenciózus térképei alapján kívánta bizonyítani, és további 98 emlékiratot osztott szét, ami még a szlovák delegációt is meglepte. Közben a magyar propaganda is aktivizálódott. Ebben részt vállalt František Jehlička szlovák politikus, volt nemzetiségi képviselő is. Az

utódállamok összefogása miatt ekkor született meg az *apró entente* (kisantant) kifejezés.

Hronský az olvasók helyett értékel: a leírtak bizonyára ámulatba ejtik őket, amikor látják bizonyos magyar fikciók vakmerőségét és hallatlanságát. Így éreztek a kortársak is. Napjaink történészei a magyarság világtörténelmi küldetésstudatában látják a magyarázatot (253–259. o.).

A magyar ellenérvekre a szlovák delegáció is jól felkészült. Magyarország ezeréves voltára alapozó érvelésre úgy felelt, hogy az ország ez idő alatt többször is fel volt osztva, illetve hogy jogtalanságra nem lehet jogot alapozni. A földrajzi egység érvére azt válaszolták, ha ez igaz, miért akarták Magyarországhoz csatolni Szerbia egy részét, illetve a Kárpátok miért nem lehet Szlovákia természetes északi határa? Végül ha a Lajta folyó lehet természetes határ, akkor a Tisza miért nem az? Ami a gazdasági egységet illeti, a szlovák fél ezt azzal cáfolta, hogy a szlovákok alföldi idénymunkái csak azt igazolják, hogy otthon nem találtak munkát. A kultúrfölényre pedig azzal kontráztak, hogy éppen az Apponyi-féle iskolatörvények miatt tudnak kevesen írni-olvasni. A magyar delegáció által javasolt Pozsony–Nyitra–Léva–Losonc–Pelsőc–Rozsnyó határvonalat a másik fél azzal hátrította el, hogy a magyar statisztikák nem pontosak, a „magyarok folyamatosan gyarmatosították Dél- és Kelet-Szlovákiát”. A görcsösen próbálkozó magyar delegáció gazdasági szerződésekkal kísérelte meg megszerezni Franciaország jószándékát, majd legalább a Csallóközt szeretnék volna megtartani. Enélkül azonban Szlovákia *nem lett volna életképes*. 1920 áprilisáig a békekonferencia minden magyar érvet megvizsgált, így helytelen a magyar álláspont, amely nem ismeri el a saját hibáit. Hronský megismétli, hogy a békeszerződés a kiegyensúlyozottság elvét érvényesítette, fél millió magyar és négyszázezer szlovák maradt a határ másik oldalán (260–262. o.).

Magyarország lakosságának Horvát-Szlavónországgal együtt 48,1 %-a volt magyar. Trianon egyik pozitívuma, hogy Magyarország végre függetlenné válhatott Ausztriától, és megvalósulhatott a magyarok nagy álma, a nemzetállam (276. o.).

Amint erre már a bevezetőben rámutattunk, alapvetően más Trianon-képet közvetít a szlovák és a magyar történettudomány. A szlovák nézőpontot az alábbiakban lehet összefoglalni:

12 A kijelentést néha tévesen kapcsolják Károlyihoz, az hadügyminiszterétől, Linder Bélától származik, aki 1918. november 2-án mondta az Országgyűlés előtt. Ennek ellenére mégis jól jellemzi az akkori közhangulatot és diplomáciai elképzeléseket.

A soknemzetiségű történelmi Magyarország felbomlását történelmi szükségszerűségnek tekinti, az ezeréves határookra való magyar hivatkozást anakronizmusként értékeli. Az elszakadás indoklásánál gyakorlatilag a teljes irodalom a nemzeti elnyomásra és a népek önrendelkezési jogára hivatkozik.

A (cseh)szlovák történetírás és közgondolkodás a határok kialakítását nem a trianoni békeszerződés aláírásának idejéhez köti, hanem azokat általában már 1918 decemberében rögzítettnek veszi. Az új állam megalakulását 1918. október 28-tól számítja. Mivel a terület birtokbavétele és az államigazgatás felváltása hónapokat vett igénybe, már ezt az időszakot is a magyar irredentizmus elleni harcként mutatja be. Amíg a magyar köztudatban az él, hogy a békeszerződés aláírásáig, 1920. június 4-ig, de legalábbis 1920 tavaszáig, katonai erő alkalmazásával vagy ügyesebb diplomáciával jobb határvonalat lehetett volna elérni – erre magyar részről gyakori példa Milan Hodža budapesti tárgyalásainak megemlézése, az akkor megállapított demarkációs vonalat a térképeken gyakran ki is jelölik – addig a másik részről fel sem merül egy esetleges módosítás lehetősége. Hodža tárgyalásait gyakran meg sem említik.

Az előző gondolatsort tovább fűzve, a szlovák történettudomány a határokat nemcsak korán adotttnak, hanem vitán felülinek és a lehető legjobbnak tartja. Azt viszont elismeri, hogy meghúzásuknál nemcsak etnikai, hanem stratégiai, gazdasági és közlekedési célok is szerepet játszottak.

A magyar köztudatban Károlyi Mihály úgy él, mint egy pacifista politikus („Soha többé katonát nem akarok látni!”).¹² Ezzel szemben az 1989 után született munkákban kiemelik, hogy a Károlyi-kormány katonailag is fellépett Cseh-Szlovákia ellen. Hasonlóan ellentétes a Magyar Tanácsköztársaság értékelése is. Míg a magyar köztudat a tanács hatalmat a nemzeti érzést elnyomó korszaknak tekinti, a fordulat után született munkák, a korábbi még megengedőbb marxista nézőpont helyett, a felvidéki harcokban is egyértelműen hódító és irredenta szándékot látnak.

Jelentős különbség van a háborúba való belépés megítélése között is. A szlovák történetírásban Tisza István a német érdekek kiszolgálója, a háborús uszítás egyik vezéralakja, és a magyar politikai elit pedig közvetlenül hibás a háború kirobbantásáért. Magyarország területi követeléseket támasztott Szerbia felé.

Csehszlovákiával egyelőre sohasem létezett államalakulat jött létre. Az ellene való ösztönös tiltakozást általában a magyar sovinizmus megnyilvánulásának írják le a szlovák munkák. A szlovák ellenállás meglétéről érdekes módon inkább a „nemzeti” történészi oldal tudósít, és úgy értékeli, mint a csehszlovakizmus elleni harcot.

Bizonyos eseményeket, adatokat a szlovák történet-tudomány csak megemlíti vagy elhallgat. Ez lett a sorsa a napjainkra igen negatív jelentésű szóval megnevezett háború alatti csehszlovák titkosszolgálatnak, a Maffiának. Az elhallgatás érvényes a felvidéki magyar vagy szlovák tiltakozó akciókra is.

A csehszlovák propaganda, akárcsak a magyar, az antant-államok politikusait és azok közvéleményét igyekezett a saját javára fordítani. A tárgyalásokon felhozott magyar történelmi és etnikai érvek ismertek a magyar olvasók előtt. A csehszlovák érvek Csehszlovákia létrehozására, illetve a magyar érvek Magyarország integritásának a megőrzésére számos ponton azonosak. A cseh delegáció történelmi indokként hivatkozott a 833 és 907 között fennállt Nagymorva Biro-

dalomra mint Csehszlovákia jogelődjére. Az ezeréves cseh határok kérdésében a német lakosság érdekében nem volt hajlandó semmiféle engedményre. Ez úgyszintén érvényes volt az északi határ esetében a csehszlovák–lengyel államhatár kialakításakor. A Magyarország múltjában előforduló időleges megszállásokat és államjogi változásokat mint a történelmi kontinuitás töréseit mutatta be. Csehszlovák nemzeti egységről beszélt a szlovákság különállásának a tagadásával. Ezekről az érvekről a szlovák történettudomány alig tesz említést. De különbözik az utódállamok gazdasági lehetőségeinek összehasonlítása. Míg magyar oldalon értelemszerűen a veszteségekre összpontosítanak, addig a (cseh)szlovák oldal a cseh ipar felvevő piacainak elvesztését sajnálja.

HORVÁTH DOROTTYA

Épül az ország

*Gyárakból kéményből füstből
Szétszakadó házakból
Roncsos külkerület szennyéből és
Félkész roncsokból, jaj,
Épül az ország.*

*Épül az ország
Zsirtól rozsdálló fazekakból
Épül az ország
Most ürülő konyhákból
Most eladott lencséből
Lencseszemekből
Árván síró lencsibabákból
Épül az ország.
Jaj, milyen ország épül?*

*Épül az ország
Fásult félszből
Semmi-jövőbe rakott vastag guanóból
Épül az ország.
Jaj, milyen ország épül.*

*S jaj, milyen ország épülhetne
Sípbal dobbal,
Tücskökből békákból,
Jaj, milyen ország.
Épül az új is tán,
Valahol már
Épül az új is.*